

תוכנית לימוד לסמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

"מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

Dedicated in honor of

Jacqueline and Chaim Maltz

by their loving children Michael and Rivka Reena Maltz

מכון גבוה
ללימודי היהדות
ירושלים

The Laws of *Bishul* (Shiur 2)

Bishul After Bishul

Shiur #14

In the previous shiur we discussed the different stages of *bishul* and their halachic significance. We distinguished between the stages of *Ben Drusai* and food that is fully cooked, and discussed the halachic definition of the different stages. We will now learn whether there is a prohibition to reheat food to a certain temperature after it is already considered fully cooked.

In the previous Shiur we saw several sources that hold that the prohibition of *bishul* no longer applies after the food has been cooked to a certain stage. For example:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לט עמוד א

כל שבא בחמין מלפני השבת - שורין אותו בחמין בשבת

Upon further examination, however, this understanding of the Mishna is not that simple. Chazal forbade *hatmana*, completely covering and insulating a food, even in materials that will not cause the food to become hotter, if the *hatmana* is performed on Shabbat. This type of *hatmana* is forbidden only after *tzeit hakochavim* (when stars are visible), but not during *bein hashemashot* (the time between *shekia*, sundown, and *tzeit hakochavim*). We will discuss *hatmana* in more detail later on; meanwhile, from the reason behind the prohibition of *hatmana*, we can learn something about *bishul*.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לד עמוד א

אמר רבא: מפני מה אמרו: אין טומנין בדבר שאינו מוסיף הבל משחשכה - גזרה שמא ירתיח. אמר ליה אביי: אי הכי, בין השמשות נמי ניגזר! - אמר ליה: סתם קדירות רותחות הן

חברותא שבת דף לד עמוד א

אמר רבא: מפני מה אמרו: אין טומנין בדבר שאינו מוסיף הבל משחשכה, למרות שאין הוא מוסיף בבישול? - גזרה שמא כשיבוא לטומנה הוא ימצאנה צוננת, וירתיח את הקדירה, ויעבור על איסור בישול בשבת. אמר ליה אביי לרבא: אי הכי, לדבריך, שיש לחשוש אפילו במטמין בדבר שאינו מוסיף הבל שמא יבוא להרתיח, על הטמנה בין השמשות נמי ניגזר שלא להטמין אז! שהרי לאיסור שבות דרבנן שהוא מחמת חשש דאורייתא גזרו בין השמשות, והראיה שאסרו אז לעשר טבל ודאי, שהוא מחמת גזירה שלא יבואו לתקן כלים בשבת!! אמר ליה רבא לאביי: סתם קדירות רותחות הן בשעת בין השמשות, לפי שסמוך לבין השמשות מסירים אותן מעל האש, ואין לחוש אז שמא ימצא קדירה צוננת ויבוא להרתיח אותה

רש"י מסכת שבת דף לד עמוד א

משחשכה - כדתנן במתניתין: וטומנין את החמין, טעמא - דספק חשכה, הא ודאי חשכה - אין טומנין ... גזירה שמא ימצא קדרתו שנצטננה כשירצה להטמינה, וירתיחנה תחילה, ונמצא מבשל בשבת. רותחות הן - שסמוך לבין השמשות הוא מעבירם מעל האור, וליכא למיחש לשמא נצטננה וירתיחנה.

Rashi explains Rava's explanation behind the prohibition in the following way: One prepares food for Shabbat on Friday afternoon. Now, as Shabbat is beginning, he wants to perform *hatmana* on the hot pot of food in order to help it maintain its heat. If, when he is preparing the pot for *hatmana*, he realizes that it isn't sufficiently hot, he may come to heat it up. *Hatmana* is therefore forbidden on Shabbat as a precaution against heating up the food. However, one may ask: if the food has already been cooked on Friday afternoon, why should it be forbidden to heat it up again on Shabbat, since we see from the Gemara (39a) that reheating is permitted?

The Rosh explains:

רא"ש מסכת שבת פרק ג סימן י

תימה מאי שנא הכא דשרינן להשים קיתון של מים אצל המדורה בשביל שתפיג צינתן ולעיל אסרינן להשים על גבי כירה ... אף על פי שהתבשיל נתבשל מערב שבת ולית ביה משום בשול כדאמרינן לעיל (דף לט א) כל שבא בחמין מע"ש שורין אותו בחמין בשבת.....

(שם) סימן י"א

ורש"י פירש לעיל גזירה שמא ירתיח קדירה שנצטננה כשירצה להטמינה וירתיחנה בתחלה באור ונמצא מבשל בשבת. ופריך – אי הכי, בין השמשות נמי נגזר ... מדבריו למדנו שאף בתבשיל שנתבשל ונצטן שייך ביה בישול כיון שיש בו משקה והא דאמרינן כל שבא בחמין לפני השבת שורין אותו בחמין בשבת היינו דבר יבש ... ומסתברא, דעד שלא הגיע למאכל בן דרוסאי – כל המקרב בישולו חייב, ואחר שהגיע למאכל בן דרוסאי, אם נצטן והרתיחו חייב, כדפירש רש"י לעיל גבי "שמא ירתיח".

The Rosh explains that Rashi draws a distinction between a dry food, where there is no prohibition to reheat it after it underwent *bishul*, and food with liquid, where the prohibition of *bishul* becomes relevant again once the food cools off. That is also the position of the Tur, the son of the Rosh:

טור אורח חיים הלכות שבת סימן שיח

אפילו תבשיל שנתבשל כבר יש בו משום בישול אם נצטן כבר אבל בעודו רותח לא. והני מילי שיש בישול אחר בישול בתבשיל שיש בו מרק אבל דבר יבש שנתבשל כבר מותר לשרותו בחמין בשבת.

Other Rishonim, however, explain the Gemara about *hatmana* differently, and they reject the Rosh's distinction (which the following Ritvah refers to as the position of Tosafot):

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף לט עמוד א

כל שבא בחמין מלפני השבת פירוש לפי שאין בישול אחר בישול. והקשו התוספות דהא אמרינן בפרק במה מדליקין (לעיל ל"ד א') מפני מה אין טומנים משחשיכה בדבר שאינו מוסיף הבל גזרה שמא ירתיח, כלומר שיתן אותה על גבי האש כדי להרתיח אם ימצאנה צוננת, אלמא יש בישול אחר בישול, דהא התם בקדירה מבושלת איירי, ותיירצו דהתם הוא בדבר לח דשייך בישול אחר בישול, אבל בדברים יבשים, כגון בשר ודגים, לא שייך בישול אחר בישול. ולא נהירא. והנכון בעיני דהתם הוא על ידי האור ממש, דמחזי כמבשל, אבל הכא שרינן בתולדות האור שאין דרך בישול בכך.

The Ritvah explains that the reason behind the prohibition of *hatmana* is that one may come to reheat the food directly on the fire, which will give the appearance of *bishul*, and is therefore an *issur d'Rabbanan*.

The Rambam and Rashba do not distinguish between dry foods and foods with liquid:

בית יוסף אורח חיים סימן שיח

אבל הרמב"ם כתב בפרק ט' (ה"ג) המבשל על האור דבר שהיה מבושל כל צרכו או דבר שאינו צריך בישול כלל פטור. עד כאן לשונו ... ודעת הרשב"א ... ולא חילקו בין תבשיל שיש בו מרק ליבש. וגם בפרק כ"ב (ה"ד) כתב הרב המגיד בשם הרשב"א (מ: ד"ה מביא) דלדברי הכל תבשיל שנתבשל מערב שבת ונצטן מותר לחממו כנגד המדורה אפילו במקום שהיד סולדת בו והוא שלא יתן על גבי המדורה או על גבי כירה. עד כאן לשונו. ולא חילק בין יש בו מרק לאין בו אלמא בכל גוונא שרי לתתו כנגד המדורה במקום שהיד סולדת ואם כן מתניתין דכל שבא בחמין מלפני השבת אפילו ביש בה מרק נמי היא. וכן נראה דעת הר"ן.

When Reheating Improves Food - מצטמק ויפה לו

רבינו ירוחם - תולדות אדם וחווה נתיב יב חלק ג דף סט טור א

וכתב רבנו יונה – וכל זה שאמרנו שמחזירין (אוכל שהוסר ממקור חום), דווקא שהגיע מבעוד יום למאכל בן דרוסאי, אבל אם לא הגיע – לא יחזיר אם נטל. ואפילו הגיע, אם ... נצטן התבשיל – אסור להחזירה אם יש בה רוטב, דכל דבר שיש בו רוטב ומצטמק ויפה לו והוא צונן, כשהחזירו על גבי כירה ומצטמק הוי מבשל גמור ע"כ.

ב"ח אורח חיים סימן שיח אות ד

תימה דלענין מבשל שהוא אב מלאכה וחייב חטאת מה לי מצטמק ויפה לו מה לי מצטמק ורע לו? וצריך לומר דלא כתבו כן אלא היכא דליכא מבשל דבר תורה אלא דאסור מדרבנן, לשם יש סברא לומר דברע לו לא גזרו רבנן.

The Bach understands that Rabbeinu Yona also believes that there is no *issur d'Oraita* of *bishul* after a liquid already underwent *bishul*. But he means that *Chazal* only forbade heating liquid up if it will be beneficial (i.e. it is *מצטמק ויפה לו*, literally, the additional “shriveling” = reduction, will benefit it).

ט"ז אורח חיים סימן שיח ס"ק ד

נראה לי דיש חילוק זה אפילו מן התורה, דקיימא לן במלאכת שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, והיינו במאי דניחא ליה, וזה בא לחמם להפיג צינתו, לא שיצטמק עוד, דהא רע לו, דאי היה טוב לו, היה אסור, דחיישינן שמא מתכוין להצטמק.

The Taz raises the following fundamental question: Why would there be *bishul* after *bishul* for a liquid?

How does cooking affect food? a) It becomes heated. b) The heating cooks it (effects a change in the food's composition).

Once a solid food has become cooked, additional heating can, at most, cause the food to become heated, but it cannot effect a significant change in its composition. Heating alone is not enough to violate the melacha of *bishul*. However, in the case of liquid, even if it was previously cooked, heating it up again can cause a significant qualitative change to the liquid. Therefore, there is the possibility for *bishul* after *bishul* for liquids. The Taz therefore suggests that any qualitative change in the liquid is considered a violation of *bishul*. However, if the heating will merely harm the quality of the liquid (aside from the warmth itself, which one does want), the person has no intention of causing a qualitative change in the liquid, and he will therefore not violate the melacha *d'Oraita* of *bishul*.

What we learn from the Taz is that “heating” is not *bishul*, while “effecting a qualitative change” is.

Interestingly, the accepted understanding of why there is *bishul* after *bishul* for liquids is that, for liquids, there is no qualitative change at all, and therefore the definition of *bishul* for liquids can only be “heating”, which is the exact opposite of the Taz's explanation! The Mishna Berura writes:

משנה ברורה סימן שיח ס"ק כט

בדבר לח כיון שאזיל חמימותו ונצטן בטל ממנו שם בישולו הראשון.

The Chazon Ish writes that these different perspectives - whether *bishul* of liquids is defined as heating or causing a qualitative change - is a *machloket Rishonim*.

חזון איש אורח חיים סימן לו ס"ק יג

סבירא ליה לרבנו יונה שאין הטעם משום דלח כשמצטן חוזר לקדמותו (כמו שסבר הרא"ש), אלא סבירא ליה דמצטמק ויפה, ההבדל בין חם לקר חשיב בו, והוי שינוי צורה, ... והכי נמי שינוי טבע המאכל וצורתו על ידי האש בכלל מבשל, מה שאין כן בדבר יבש.

One should note that the Bach accepts the Taz's reasoning, but only *d'Rabbanan*. The Bach seemingly admits that additional heating of a liquid, which causes it to become tastier, is a qualitative change, but not a sufficient change to be considered *bishul d'Oraita*, and is therefore forbidden only *d'Rabbanan*.

1. להלכה

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף ד

תבשיל שנתבשל כל צרכו – יש בו משום בישול אם נצטן הגה: ו"ל דוקא אם מצטמק ויפה לו ... והני מילי, שיש בו בישול אחר בישול – בתבשיל שיש בו מרק, אבל דבר שנתבשל כבר, והוא יבש, מותר.

סעיף ה

להניח דבר קר שנתבשל כל צרכו ע"ג מיחם שעל האש ... אם הוא תבשיל שיש בו רוטב ומצטמק ויפה לו, אסור לדברי הכל.

In *sif* 4 the Shulchan Aruch rules like Rashi and the Tur, and the Rema cites Rabbeinu Yona, but, in *sif* 8, the Shulchan Aruch himself cites Rabbeinu Yona!

מגן אברהם סימן שיח ס"ק כז

וצריך עיון, מאחר שהרב מחבר הבית יוסף סתם בסעיף ד' דלא כוותיה (דרבנו יונה), משמע דסבירא ליה דאפילו מצטמק ורע לו יש בו בישול אם נצטן ... ולמה כתב כאן מצטמק ויפה לו? וצ"ע, ואפשר דסמך על מה שכתב כאן.

The Magen Avraham suggests that the Shulchan Aruch also accepts Rabbeinu Yona's opinion, but he only deems it necessary to say so once, in *sif*8. That is the ruling of Rav Ovadiah as well:

שו"ת יביע אומר חלק ז - אורח חיים סימן מב

גם מרן (השולחן ערוך) מודה להרמ"א בהגה הנ"ל, וכמו שכתב בעצמו בב"י בשם ר' ירוחם ור' יונה, ודייק כן מדבריהם. ובשולחן ערוך סמך על מה שכתב להלן בסעיף ח' ... מבואר שגם מרן סבירא ליה כהרמ"א, שבמצטמק ורע לו, גם כשיש בו רוטב מותר, וכמו שכתב בב"י (בהמשך תשובתו מביא הרב עובדיה פוסקים רבים אחרים שביארו את השו"ע כד, עיי"ש)

משנה ברורה סימן שיח ס"ק סב

דע דכל לשון הסעיף הזה הוא מלשון רבנו ירוחם, ואזיל לשיטתיה הנזכר לעיל בסעיף ד' בהגהות הרמ"א, דדוקא במצטמק ויפה לו אז יש בישול אחר בישול.

The Mishna Berura writes that the Shulchan Aruch in *sif*8 is merely quoting from Rabbeinu Yerucham who follows Rabbeinu Yona, but that does not necessarily mean that Halacha follows his opinion:

ולדינא כבר כתבנו לעיל בסעיף ד' דהלכה כשאר פוסקים, דאין מחלקין בזה, ואף המחבר אפשר דסובר כן, כמו שסתם שם, אלא דלישנא דרבנו ירוחם נקיט ואזיל.

As we saw earlier, the Mishna Berura believes that the reason why there is *bishul* after *bishul* for liquids is because for liquids, *bishul* is defined as heating. He therefore does not distinguish between whether the heating will be qualitatively beneficial or not and is always stringent:

משנה ברורה סימן שיח ס"ק כה

עיי"ן בב"ח שפסק כסברא הראשונה (שלא הבחינה בין מצטמק ויפה לו או לא) דאין חילוק בזה וכן משמע בביאור הגר"א.

To summarize, the Rambam, Rashba, and Ritvah rule that there can be no *bishul* after *bishul* for both solids and liquids. Other Rishonim, however, do draw a distinction, and explain that the rule that there is no *bishul* after *bishul* applies only to solids, not liquids. Why?

One possibility is that, for liquids, additional cooking can cause a positive change to the food.

That is how Rabbeinu Yona and Rabbeinu Yerucham rule (see the aforementioned Taz and Chazon Ish, as well as the Bach, who explains that this opinion is only an *issur d'Rabbanan*). They therefore write that if the additional cooking will be detrimental to the quality of the food then it is not considered *bishul* after *bishul*. The Rema brings their opinion.

A second possibility is that once liquid that has been cooked cools down, the effect of the cooking disappears (at least to a great extent), so we therefore define *bishul* for liquids as being the act of heating it up.

This appears to be the opinion of Rashi, the Rosh (and other Baalei Tosafot who are brought in the Ritvah), the Tur, Bach, Gra, and Mishna Berura. They therefore forbid reheating liquids even if the additional cooking will be detrimental to its quality.

The Shulchan Aruch in *sif* 4 (which is the primary *sif* that deals with *bishul* after *bishul*) does not mention Rabbeinu Yona's opinion there, but he does in *sif*8.

The Magen Avraham suggests that in *sif*4, the Shulchan Aruch was relying on what he writes in *sif*8, and he does rule like Rabbeinu Yona, and this is Rav Ovadiah's position as well. The Mishna Berura suggests the opposite: that the Shulchan Aruch rules against Rabbeinu Yona, and therefore does not quote his opinion of *sif*4, while, in *sif*8, he was merely quoting from Rabbeinu Yerucham, but he does not mean to accept his opinion about detrimental cooking.

Food that has Cooled Down

We have already seen that the Shulchan Aruch rules that there is *bishul* after *bishul* for liquids that have cooled down:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף ד
תבשיל שנתבשל כל צרכו – יש בו משום בישול אם נצטן

When is a liquid considered to have cooled off for the purposes of *bishul*? In the previous Shiur we saw the Shulchan Aruch that allows placing hot food on top of a hot pot. At the end of that halacha, he writes:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף ו

אין מניחין כלי שיש בו דבר שאינו חם כל כך על גבי קדירה שהיא חמה כל כך שהעליון יכול להתחמם מחומה עד שתהא היד סולדת בו

The Shulchan Aruch implies that it is forbidden to place food on the hot pot if it might reach *yad soledet* even if the food has not yet cooled down. That is how the Poskim explain his intention:

מגן אברהם סימן שיח ס"ק יב

משמע ליה דכל שהיד סולדת בו מיקרי 'רותח'.

משנה ברורה סימן שיח ס"ק כד

אם נצטן - היינו שאין היד סולדת בו אף שהוא קצת חם עדיין. אבל אם היד סולדת בו אף שנצטן מרתחתו לא שייך בו בישול עוד דבכלל רותח הוא ואין בישול אחר בישול.

But the Rema seems to disagree:

רמ"א אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף טו

יש מקילין לומר דכל שאין נותנו ע"ג האש או הכירה ממש רק סמוך לו, אפילו נצטן, מותר. ונהגו להקל בזה אם לא נצטן לגמרי

Based on the Rema (here and elsewhere) the Poskim infer that he holds that *bishul* after *bishul* applies only if the liquid has completely cooled down. Let us consider the Rema's position further:

משנה ברורה סימן שיח ס"ק כד

הרמ"א לקמן בסעיף ט"ו בהג"ה כתב דכל זמן שלא נצטן לגמרי נהגו להקל דאין בו משום בישול.

This is how the Shemirat Shabbat Kehilchata rules:

שמירת שבת כהלכתה מהדורה תשל"ט פרק א סעיף ז

דבר לח שהוא מבושל כל צרכו והוא לא נצטן לגמרי מבישולו- אין בו משום איסור בישול, אפילו אם אין היד סולדת בו.

סעיף ח

דבר לח המבושל כל צרכו והוא צונן לגמרי ... שייך בו איסור בישול.

The Chazon Ish explains:

חזון איש אורח חיים סימן לז ס"ק יג

וכתב הרמ"א דאנן נוהגים להקל כדעת הרשב"א והר"ן דאפילו בדבר לח אין בישול אחר בישול אף שנצטן, אלא שאין אנו מקילין אלא בלא נצטן לגמרי. והנה מעיקר הדין אין שום מקום לחלק בין נצטן לגמרי ללא נצטן לגמרי, דכל שאין היד סולדת בו חשיב מן הדין כצונן, ועל כן שאנו תופשין לעיקר הדין כדעת הרמב"ם והרשב"א והר"ן, שאין איסור לחמם את הצונן המבושל ... לא נהגו להקל בצונן שאין חמימותו ניכרת.

We saw earlier that the Rema accepts Rabbeinu Yona's position, and distinguishes between reheating liquids that will improve with heating and those that will not. The Bach writes that heating liquids that will not improve with heating would only be allowed if *bishul* after *bishul* for liquids is only a *chumra d'Rabbanan*. The Chazon Ish explains that the Rema does believe that Rabbeinu Yona's logic is relevant even if it is considered *d'Oraita*, because then one will only violate *bishul d'Oraita* when reheating a liquid if the reheating improves the liquid. Still, here the Chazon Ish suggests that the Rema's leniency must show that the Rema himself believes that the entire notion of being obligated for *bishul* after *bishul* for liquids is only a stringency. Therefore, the transgression of *bishul* after *bishul* (as a stringency), would only apply if both – 1. The second heating must be beneficial to the food, and 2. The liquid was actually cool in between.

This is in contrast to the Baal Hatanya in the Shulchan Aruch Harav:

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן רנג סעיף כה

ו...אם החזיר למקום שיש מתירים אפילו לכתחלה ... תבשיל שנתבשל כל צרכו, ויש בו מרק, ונצטן לגמרי, ונתחמם שם עד שהיד סולדת בו, שאף על פי שיש בה חיוב חטאת, מכל מקום, כיון שיש מתירים אפילו לכתחלה, יש לסמוך על דבריהם בדיעבד (שלא לאסור מעשה הנכרי אפילו צוהו ישראל).

The Baal Hatanya is based on the Rema, and he writes that according to this opinion, one could be obligated to bring a *chatat* (a sin offering in the Beit Hamikdash, meaning that it is an *issur d'Oraita*) if he reheats liquids that have completely cooled off. This implies that if it has not cooled off completely, then one does not violate *bishul d'Oraita*. Similarly, the Iglei Tal explains the Rema as follows:

אגלי טל מלאכת האופה ס"ק יד

הכרעת הרמ"א להקל בלא נצטן לגמרי, כתב המנחת כהן משום דס"ל דהעיקר כפוסקים דלא מחלקים בין לח ליבש (כמו שהסביר החזון איש את הרמ"א). ולי נראה – באיסור דאורייתא – מחמירים כאינך פוסקים. וכשלא נצטן לגמרי, וראוי עדיין לקצת בני אדם לאכול מחמת חמימותו, כבר יצאנו מחשש איסור דאורייתא, ובדרבנן סמכינן על הפוסקים דלא מחלקים בין לח ליבש.

Earlier we mentioned two possible reasons why *bishul* should apply to liquids even after they already underwent *bishul*: 1) For liquids, the primary benefit of cooking, and therefore the definition of *bishul*, is being heated. 2) Liquids can be qualitatively changed by reheating. The Iglei Tal explains that the *d'Oraita* definition of *bishul* is the first one. Therefore, if the food still has enough warmth to be eaten, it has not yet lost the effects of the *bishul* on a *d'Oraita* level. Although there should still theoretically be an *issur d'Rabbanan* of *bishul* as long as the liquid is not *yad soledet*, one can be lenient about the *issur d'Rabbanan* and rely on the opinions that there is no *bishul* after *bishul* for liquids.

From our examination of the Rema we have seen that he has two significant leniencies in regard to *bishul* after *bishul* for liquids: the prohibition applies only if the second cooking will benefit the liquid and only if the liquid has completely cooled off.

These two leniencies have led the Bach and Chazon Ish to conclude that the Rema believes that the prohibition of *bishul* after *bishul* for liquids is only *d'Rabbanan*. In contrast, the Taz and Iglei Tal believe, and the Shulchan Aruch Harav implies, that the Rema believes that it is an *issur d'Oraita*. Let us now examine the scope of these leniencies:

The liquid must be completely cooled off: The following Maharam Shik discusses *bishul* after *bishul* regarding sugar. Raw sugar undergoes heating during processing. While that is true regarding dry sugar; what about the sugar once it becomes dissolved and liquefied? The Maharam Shik writes:

מהר"ם שיק אורח חיים סימן קלב אות ג

לדין דקיימא לן כרמ"א סעיף ט"ו שאם הוא חם קצת שוב אין בו בישול אחר בישול, אם כן יש להתיר בצוקער [סוכר] ממה נפשך – דבשעה שהוא קר לגמרי – אז הוא יבש. וכשנמחה כבר הוא חם קצת, אם כן אין בו שוב בישול אחר בישול

The Tehilla L'David, however, seems to reject this approach:

תהלה לדוד אורח חיים סימן שיח אות יז

לדין דנהגו להקל אם לא נצטן לגמרי, כמ"ש רמ"א ז"ל בסט"ו, צ"ע, דאם כן, אפילו הצטן לגמרי מאי איסור יש, דהא כיון שנתחמם קצת שאין היד סולדת בו פשיטא דאין בזה משום בישול ומותר. ושוב כיון שלא נצטן לגמרי אין בו משום בישול אחר בישול לדין. לכן אפשר לומר דעל כרחך לא אמרינן דבלא נצטן לגמרי אין בו בישול אחר בישול אלא בלא נצטן מבישולו הראשון, אבל אם נצטן מבישולו הראשון, אף שאחר כך נתחמם בהיתר, כגון במקום שאינו יכול להתחמם עד שתהיה היד סולדת בו, מכל מקום יש בו בישול אחר בישול

The Tehilla L'David argues that the Rama's leniency only applies if the food has not yet cooled off from its initial *bishul*. The Chazon Ish writes a similar idea:

חזון איש אורח חיים סימן לז ס"ק יג

היה צונן ועירה לתוכן חמין... ועכשיו הן פושרין - נראה דלא הותר בזה דבזמן שהן צוננין בשבת קבלנו עלינו להחמיר כדעת הר"י והרא"ש, דלח צונן יש בו בישול אחר בישול, ובמה שהיה צונן פעם אחת בשבת הדבר תלוי

The Chazon Ish explains that once the liquid was cold at any point on Shabbat, it becomes forbidden for it to be heated again.

The Shemirat Shabbat Kihilchita seems to rule against the Maharam Shik:

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשל"ט) פרק א סעיף טו

דבר לח שהוא מבושל כל צרכו ולא נצטנן לגמרי מבישולו מותר (לחמם אותו. הבנת המשך הסעיף דורשת הקדמה נוספת)

It should be noted that the Tehila Le'David and the Chazon Ish address the question, but they do not explain their ruling. It seems that they saw this as a categorical distinction.

What does the Rema consider "completely cooled off"?

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן שיח סעיף ט

ונהגו להקל אם לא נצטנן לגמרי אלא ראוי עדיין לאכול מחמת חמימותו.

Earlier, we saw earlier the Iglei Tal's explanation of the Rema: the food must still be warm enough to be eaten. Given that the *d'Oraita* definition of *bishul* for liquids is that the heat benefits the liquid and makes it edible, there is no concern about violating the *d'Oraita* status of *bishul* as long as it is still warm.

Rav Moshe Feinstein writes:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עד בישול אות ב

טעם הרמ"א משום שסובר לדינא כהרמב"ם והרשב"א דאין בשול אחר בשול גם בלח אבל מחמירין כשנצטנן לגמרי. ושיעור החמימות שצריך להיות בלח להרמ"א הוא שראוי לאכול לאלו שרוצין לאכול חמין.

We see that even according to the Poskim who understand that the Rema believes that *bishul* after *bishul* for liquids is only forbidden *d'Rabbanan*, they too accept the same definition as the Iglei Tal. The Pri Megadim (318:39) and Chazon Ish (37:13) hold similarly.

To summarize:

Many Rishonim write that there is *bishul* after *bishul* for liquids if the liquid has cooled down. What is considered "cooled down"?

The Poskim explain that the Shulchan Aruch considers a liquid to be cooled down if it is no longer *yad soledet*. The Rema is lenient as long as the liquid is still warm enough to be eaten (that is, warm enough to be eaten by someone who wants to eat it warm). The Rema's opinion is accepted by the Shemirat Shabbat Kehilchita.

The Chazon Ish, among other Poskim, explains that the Rema fundamentally believes that there is no *bishul* after *bishul* even for liquids, but we are stringent if the liquid has completely cooled off. The Iglei Tal and Shulchan Aruch Harav explain that the *d'Oraita* definition of *bishul* for liquids is the heating of the liquid. Therefore, if the food still has enough warmth to be eaten, it has not yet lost the effects of the *bishul* on a *d'Oraita* level.

The Tehilla L'David explains that the Rema is lenient only if the food has not yet cooled off from its initial *bishul*. The Chazon Ish writes something similar, and their perspective is accepted by the Shemirat Shabbat Kehilchita.

When is a Food considered too Liquid to be Reheated?

רא"ש מסכת שבת פרק ג סימן יא

בתבשיל שנתבשל ונצטנן שייך ביה בישול כיון שיש בו משקה.

The above Rosh is the source for the distinction between dry foods and liquids that we have been discussing. When the Rosh writes that the stringency applies to foods that contain liquid, is that true for any amount of liquid? The Tur similarly writes:

טור אורח חיים הלכות שבת סימן שיח
יש בישול אחר בישול בתבשיל שיש בו מרק

And also Rabbeinu Yerucham:

רבינו ירוחם - תולדות אדם וחווה נתיב יב חלק ג דף סט טור ג
כל דבר שנצטן אפילו מבושל כל צרכו ויש בו רוטב ומצטמק ויפה לו יש בו משום בישול.

In *sif4* the Shulchan Aruch cites the Tur, and in *sif8* he cites Rabbeinu Yerucham.

We explained earlier that one explanation for the reason there is *bishul* after *bishul* for liquids is the fact that, for liquids, the definition of *bishul* is heating. If so, one could argue that there would be a problem of *bishul* if there is any amount of liquid or sauce in the pot. This is the position of some Poskim:

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן שיח סעיף יא
תבשיל יבש שאין בו רוטב כלל אין בו בישול אחר בישול.

שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן עד
יש לסמוך עכ"פ (אם) הוא יבש לגמרי ואין בו שום לחלוחית מים קרים, דאם כן אסור. דעד כאן לא היו דברינו אלא בדבר יבש, אבל בדבר לח, אף על גב דרמב"ם לא חילק, מכל מקום רוב הפוסקים מחלקים, וכן פסק בשולחן ערוך בודאי אין שום הוה אמינא.

We see from the above two Poskim that they believe that there is an issue of *bishul* if the food contains even the smallest amount of (cooled down) liquid.

The Minchat Kohen claims that such a position is unreasonable:

מנחת כהן ספר שלישי (משמרת השבת) שער שני פרק שני "התנאי השני"
ונראה לי שאפילו יש מעט שומן או מרק בדבר שנתבשל כל צרכו, שאם כל זה מותר להניחו כנגד המדורה או לשרותו בחמין, שהרי אין לך בשר שאין מוהל ושומן יוצא ממנו, ועם כל זה נידון לדבר יבש.

The Mishna Berura's approach is somewhere in between:

משנה ברורה סימן שיח ס"ק קה
אם השליך לחוץ השומן שעליו מותר לחמם הפשטיד"א לכולי עלמא, ואף שעדיין נפטר זוב מבשר שומן שבתוכו דבר מועט הוא ושרי לכו"ע

According to the Mishna Berura, if one has removed the excess fat, it is permitted to reheat the food, even though the food contains fats or other liquids. Such a food is considered "dry" for the purposes of *bishul* after *bishul*.

The Beit Yosef cites the above Rabbeinu Yerucham differently from how it is cited in the Shulchan Aruch:

בית יוסף אורח חיים סימן רנג (סעיף ב)
כן כתב רבינו ירוחם בח"ג (ני"ב סט סוע"א) בשם רבינו יונה, דכל שרובו רוטב ומצטמק ויפה לו והוא צונן כשהחזירו על גבי כירה ומצטמק הוי מבשל גמור.

The Minchat Kohen learns from here:

מנחת כהן ספר שלישי (משמרת השבת) שער שני פרק שני "התנאי השני"
ונראה שכל שהרוב הוא דבר יבש, אף שיש בו קצת רוטב – לא שייך שם בישול. וראיתי שכתב הבית יוסף בסימן רנ"ג וזה לשונו: וכן כתב רבינו ירוחם בחלק ג' בשם רבינו יונה, דכל שרובו רוטב ומצטמק ויפה לו והוא צונן, כשמחזירו על גבי כירה ומצטמק ויפה לו הוי מבשל גמור, עד כאן לשונו. הנה שכתב ש"כל שרובו רוטב", משמע שאם המיעוט הוא רוטב, עם כל זה נידון לדבר יבש. ואף שרבינו ירוחם לא כתב כן, אלא "כל דבר שיש בו רוטב" וכן כתב הבית יוסף

עצמו בסימן שי"ח בשם רבינו ירוחם, מכל מקום נראה שהבית יוסף כתב זה להיות כן הדין לדעתו. וכן מסתבר, שכל שרובו יבש נידון ליבש, וכל שרובו רוטב – נידון לדבר לח, דאם לא כן נתת דבריך לשיעורים.

The Minchat Kohen rules that we go by the majority: even a dish with significant amounts of liquid is considered a solid if most of the food is solid, but the Poskim question his position:

אליה רבה סימן שיח ס"ק יא

פירש מנחת כהן שהרוב הוא דבר יבש, ואם רוב רוטב נדון לדבר לח וצריך עיון.

Rav Moshe Feinstein explains:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עד

הנה לא מובן חלוק בין רוב לח למיעוט לח, מאחר דמיעוט הלח יתבשל כשהוא צונן!

The Har Tzvi (Rav Tzvi Pesach Frank) defends the Minchat Kohen's position:

שו"ת הר צבי ט"ל הרים - מבשל סימן א

גם בשאר מלאכות הטפל בטל להעיקר כמו שמצינו המוציא את החי במטה פטור, ומעתה דברי רבינו ירוחם מבוארין, דכל שרובו רוטב, אם כן עיקר מלאכת הבישול, דהיינו ההעמדה על גבי הכירה, חשוב כאילו נעשה בשביל הרוטב.

Rav Tzvi Pesach Frank (former Chief Rabbi of Yerushalayim and one of the primary Poskim of the 20th century) explains that if most of the food is liquid, then we view the act of heating as being done primarily for the liquid. Similarly, if most of the food is solid, then we view the heating as being done for the sake of the solid, and it is therefore permitted.

The Iglei Tal writes a similar idea, but he believes that one may be lenient only because we fundamentally accept the opinion that there is no *bishul* after *bishul* for liquids:

אגלי טל מלאכת האופה ס"ק כו

ונראה לי משום שעיקר כוונתו של הבא לחמם התבשיל הוא על הרוב, ולגבי המיעוט הוה ליה דבר שאינו מתכוין, ואנן בתר עיקר כוונתו אזלינן, והרי לפי הכרעת הרמ"א מעיקר הדין אין בישול אחר בישול אפילו בלח, וכדעת הרמב"ם והרשב"א והר"ן, ולכן כיון שעיקר כוונתו היא על הרוב היבש אין לחוש למיעוט הרוטב.

The Pri Megadim offers a different explanation for why we can follow the majority, even if we believe that *bishul* after *bishul* from liquids is an *issur d'Oraita*:

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן רנג ס"ק יג

ולכאורה מראין הדברים כמו שכתב הט"ז, דאף נצטנן בלח הוה מן התורה, מכל מקום מלאכת מחשבת אסרה תורה, וכל שנצטנן בלח ומרתיחו להצטמק ויפה לו הוה בישול דבר תורה, ובמצטמק ורע לו אין דעתו להצטמק, יע"ש. והיינו דעיקר הבישול הוא שמצטמק, ולפי זה שפיר הולכין בתר רובו, דרובו רוטב מצטמק ויפה לו הוא ומתכוין לצימוק והוה בישול, ואם רובו יבש אין דעתו לצימוק כי מצטמק ורע לו הוא ליבש.

The Pri Megadim's explanation brings us back to an earlier discussion: According to Rabbeinu Yona, there is *bishul* after *bishul* for liquids only if the additional cooking, which causes additional evaporation, will improve the food's flavor. This is opposed to other Rishonim's understanding that the heating itself is considered *bishul*. The Pri Megadim accepts Rabbeinu Yona's approach, and explains that a person is not interested in additional cooking of a fully cooked food that only has a small amount of liquid, since the food will become more dried out and less tasty even if the additional cooking will benefit the actual liquid. However, if most of the food is liquid, then additional cooking will benefit the entire dish, and reheating will therefore be forbidden.

We saw earlier that Rav Ovadiah Yosef rules that the Shulchan Aruch believes there is *bishul* after *bishul* for liquids only if the additional cooking is beneficial, and he therefore rules here:

שו"ת יביע אומר חלק ז - אורח חיים סימן מב אות ז

לפי"ז י"ל שאם יש רוטב מעט ורובו יבש, על פי רוב הוה מצטמק ורע לו. שהלחוחית המועטת מתאדה ומתיבשת, ולכן ס"ל למרן להתיר במיעוטו רוטב.

The Yalkut Yosef summarizes the halacha:

ילקוט יוסף קצוש"ע אורח חיים סימן שיח (סעיף ג) סעיף נח

כל שרובו יבש נחשב כתבשיל יבש, אפילו אם יש בו מעט רוטב, שהרי אי אפשר לצמצם ובכל חתיכת בשר יש מעט רוטב. ועוד שהרי מיעוט הרוטב מתאדה ונחשב כמצטמק ורע לו. ולדעת רבינו ירוחם אין בישול במצטמק ורע לו. ולכן כל שהרוטב מתמעט מהכמות בעת הרתיחה, ונעשה מצטמק ורע לו, ואין לו טיבותא בהצטמקות זו, מותר להחזירו על הפלאטה בשבת, שדינו כדבר יבש לגמרי. ובפרט כאשר אינו מתכוין לרוטב כלל. ומכל מקום המחמיר על עצמו בתבשיל שיש בו מעט רוטב שלא לחמו בשבת, תבא עליו ברכת טוב. והאשכנזים נוהגים להקל גם בתבשיל לח כל זמן שהתבשיל לא נצטנן לגמרי.

רבנות-
סימן שיח סעיף ד

Summary***Bishul* After *Bishul* for Liquids**

The Rambam, Rashba, and Ritvah rule that there is no *bishul* after *bishul* for both solids and liquids, but other Rishonim do draw a distinction, and explain that the rule that there is no *bishul* after *bishul* applies only to solids, but not to liquids. Why?

One possibility is that, for liquids, additional cooking may improve the food.

That is how Rabbeinu Yona and Rabbeinu Yerucham rule (see the aforementioned explanations of the Taz and Chazon Ish, as well as the Bach, who explains that this opinion is only an *issur d'Rabbanan*). They therefore write that if the additional cooking will be detrimental to the quality of the food then there is no *bishul* after *bishul* for liquids either. The Rema brings their opinion.

A second possibility is that once cooked liquid cools down, the effect of the cooking disappears (at least to a great extent); we therefore define *bishul* for liquids as being the act of heating it up.

This appears to be the opinion of Rashi, the Rosh (and other Baalei Tosafot who are cited in the Ritvah), the Tur, Bach, Gra, and Mishna Berura. They therefore forbid reheating liquids even if additional cooking will be detrimental to its quality.

The Shulchan Aruch does not mention Rabbeinu Yona's opinion in *sif* 4 (which is the primary *sif* that deals with *Bishul* after *Bishul*), but he does in *sif* 8.

The Magen Avraham suggests that in *sif* 4, the Shulchan Aruch is relying on what he writes in *sif* 8, and he does rule like Rabbeinu Yona. Rav Ovadiah also writes similarly. The Mishna Berura, however, suggests the opposite: that the Shulchan Aruch rules against Rabbeinu Yona, and therefore does not quote his opinion of *sif* 4, and, in *sif* 8, he was merely quoting from Rabbeinu Yerucham, but does not mean to accept his opinion about detrimental cooking.

What is Considered too “Cooled Down” to be Reheated on Shabbat?

The halacha follows the opinion that there is *bishul* after *bishul* for liquids if they have cooled down. How should we define “cooled down”?

The Poskim explain that the Shulchan Aruch considers a liquid to be cooled down if it is no longer *yad soledet*. The Rema is lenient as long as the liquid is still warm enough to be eaten (that is, warm enough to be eaten by someone who wants to eat it warm). The Rema's opinion is accepted by the Shemirat Shabbat Kehilchita.

The Chazon Ish, among other Poskim, explains that the Rema fundamentally believes that there is no *bishul* after *bishul* even for liquids, but we are stringent if the liquid has cooled down completely. The Iglei Tal and Shulchan Aruch Harav explain that the *d'Oraita* definition of *bishul* for liquids is the

heating of the liquid. Therefore, if the food is still warm enough to be eaten, it has not yet lost the effects of the *bishul* on a *d'Oraita* level.

The Tehilla Lidavid explains that the Rema is lenient only if the food has not yet cooled down from its initial *bishul*. The Chazon Ish writes something similar, and their perspective is accepted by the Shemirat Shabbat Kehilchita.

When is a Food considered too Liquid to be Reheated?

The Shulchan Aruch Harav and Chatam Sofer write that any amount of liquid is problematic.

According to the Mishna Berura, and this is the custom for most Ashkenazim, if one removed all excess liquid, even if significant moisture remains in the food, there is no problem of *bishul* after *bishul*.

The Minchat Kohen and Rav Ovadiah Yosef rule that one may be lenient as long as the majority of the food is solid – what is the logic of this ruling?

The Har Tzvi explains that the action of *bishul* relates to the majority, and the Iglei Tal's explanation is similar, but only because he believes that *bishul* after *bishul* for liquids is only forbidden *d'Rabbanan*.

The Pri Megadim explains that if the majority of the food is solid, then reheating will not be beneficial to the food as a whole.

In this shiur we discussed the rule that there is *bishul* after *bishul* for liquids. There are two explanations for this issue: 1) The primary benefit of cooking liquids is the heat, and one will therefore violate *bishul* if he reheats a cooled off liquid. 2) Unlike a solid food, liquids may benefit from further heating, as reheating and reduction may improve its flavor.

In the next shiur we will examine two issues: The halachic definition of what is considered solid and what is considered liquid, and whether the prohibition of *bishul* exists after a (dry) food has undergone grilling or baking, and vice versa.